Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

UDK: 636.088.5

RESPUBLIKADA URCHITILAYOTGAN SIGIRLAR SUT MAHSULDORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Kazakova Saxobat Odilbekovna
q.x.f.f.d. (PhD)
Toshkent davlat agrar universiteti daktaranti

To'xtayev Ozod Bariddinovich
q.x.f.f.d. (PhD)
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti assistenti

Anatatsiya: bugungi kunda toboro talab oshib borayotgan sut mahsulotini ishlab chiqarishni jadallashtirish va mavjud manbalardan samarali foydalanish maqsadida respublikada urchitilayotgan sigirlar sut mahsuldorligini oshirish imkoniyatlarini doimiy ravishda olimlar etibor markazida bo'lib kelmoqda. Bu borada yaratilgan imkoniyatlardan oqilona foydalanish han muhum sanaladi.
Kalit so'zlar: irsiyar, zot, sut, tip, sut-go'sht, sut yog', sut oqsili, laktatsiya, zot andoza, seleksiys, uzunchoqlik, ozuqa va boshqalar

Аннотация: Ученые уделяют постоянное внимание возможностям повышения молочной продуктивности крупного рогатого скота, разводимого в республике, стремясь ускорить производство молочной продукции — спрос на которую неуклонно растет — и обеспечить эффективное использование имеющихся ресурсов. Рациональное использование существующих в этом отношении возможностей также считается крайне важным.

Kirish. Chorvachilik tarmog'ida zamonaviy va samarali uslublarni joriy etish, investitsiya loyihalarini barcha bosqichlarda qo'llab-quvvatlash va kompleks xizmatlar ko'rsatish tizimini yo'lga qo'yish, tarmoq korxonalariga har tomonlama yordam ko'rsatish, ozuqa bazasini ko'paytirish va naslchilikni yaxshilash, shu jumladan, sun'iy urug'lantirishni yanada rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 12.05.2026 yilda PQ-179-son "Chorvachilik tarmog'i va yaylov xo'jaligini zamonaviy boshqaruv tizimi va yangicha yondashuvlar asosida rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarorida Chorvachilikda ozuqa bazasini kengaytirish va naslchilikni yaxshilashga oid bir qator masalalar yechimlari va qilinishi joyiz bo'lgan ishlar ko'lami yoritilgan. Chorvochilik xo'jaliklariga o'z faoliyatlarini kengaytirish va rivojlantirishga keng imkoniyatlar yaratildi.[1]

Ushbu taratilayorgan imkoniyatlardan sanarali foydalangan holda chorvo mollarining bosh sonini oshirish va nasilchilik ishlarini to'g'ri yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. Qoramollarning mahsuldorligini oshirish maqsadida respublikada ham qator ishlar olib borilmoqda

Natijalar va ularning tahlili. Tadqiotlar natijasida Sut ishlab chiqarish tipiga xos sigirlarning sut miqdori 5273,8 kg ni tashkil etib, sut-go'sht ishlab chiqarish tipidagi sigirlarnikidan 313,8 kg (P>0,01) va go'sht-sut ishlab chiqarish tipidagi tengqurlarnikidan 443,2 kg (P>0,001), sut yog'i chiqimi tegishli ravishda 11,3 kg (P>0,01) va 16,1 kg (P>0,001), sut oqsili chiqimi 10,35 kg (P>0,01) va 14,85 kg (P>0,001), 4% li sut miqdori 282,9 kg (P>0,01) va 401,5 kg (P>0,001) yuqori bo'lganligi aniqlangan. Ishlab chiqarish tiplaridan qat'iy nazar sigirlarning III va undan yuqori laktatsiyadagi sut miqdori

simmental zotli yetuk yoshdagi sigirlarning sut mahsuldorligi bo‘yicha zot andoza talablaridan sut tipida 2173,8 kg, sut-go‘sht-1860 kg va go‘sht-sut-1730,6 kg, sut tarkibidagi yog‘ tegishli ravishda 0,24; 0,27 va 0,28 %, sut yog‘i chiqimi esa 95,1; 83,8 va 79 kg ga yuqori bo‘lgan. Laktatsiyasining birinchi 90 kuni davomida barcha guruhlardagi sigirlar 1781 kg-1926 kg sut miqdoriga ega bo‘lib, laktatsiya davomida sog‘ib olinadigan sutning 36,5-36,8% ni tashkil etgan. Bu barcha tajriba guruhlaridagi sigirlarning dastlabki 90 kuni mobaynidagi sut miqdori talab darajada ekanligini hamda sut miqdorining pasayish indeksi ham bir tekis bo‘lganligi bilan izohlangan.[2]

Mualluflarning tadqiqot natijalariga ko’ra tajribalariga olingan ikkinchi laktatsiyadagi sigirlarning laktatsiya davomida bergan sut sog‘im miqdori, sutdagi yog‘, oqsil, sut yog‘ chiqimi, ishlab chiqarilgan sutning 4% sut miqdori berilgan bo‘lib, Germaniya seleksiyasiga mansub ikkinchi laktatsiyadagi sigirlarning 305-kun davomida sog‘ib olingan umumiy sut miqdori 5426,2 kg ni tashkil qilib Polsha seleksiyasiga mansub ikkinchi laktatsiyadagi sigirlarga nisbatan 124,1 kg ga yuqori sut berganligini ko‘rsatib bu 2,3% ni tashkil qilgan. Sut tarkibidagi yog‘ sutning asosiy sifat ko‘rsatkichlaridan hisoblanib bu ko‘rsatkich Germaniya seleksiyasiga mansub ikkinchi laktatsiyadagi sigirlarda o‘rtacha 3,81% ni tashkil qilib, ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha ham o‘z tengqurlariga nisbatan 0,07 % ga yuqori ekanligi qayd etilgan. Shuningdek, sut tarkibidagi oqsil ko‘rsatkichi ham Polsha seleksiyasiga mansub ikkinchi laktatsiyadagi tengurlariga nisbatan tegishlicha 0,05 % ga yuqori ekanligi kuzatilgan. 4% li sut miqdoriga aylantirganimizda Germaniya seleksiyasiga mansub ikkinchi laktatsiyadagi sigirlarda bu ko‘rsatkich 5271,5 kg ni tashkil etgan. Polsha seleksiyasiga mansub sigirlarda esa bu ko‘rsatkich 5095,3 kg ni tashkil qilgan. Tegishlicha farq 176,2 kg yoki 3,5% ga ega bo‘lgan. Har bir bosh sog‘in sigirlardan laktatsiya davomida sog‘ib olingan sut miqdori muhim hisoblanishi bilan birga uning tarqibidagi yog‘ miqdori xo‘jalikning iqtisodiy samaradorligiga ta’sir qiluvchi omillardan biri hisoblanadi deb xulosa qilishgan.[3]

Yana bir guruh olimlarning fikricha: sigirlarni sut mahsuldorligini genetik imkoniyatini aniqlash uchun II va III tajriba guruhlariga umumiy ratsionga qo‘shimcha oziqa moddalari qo‘shilib oziqlantirilgan. Berilgan avans oziqa miqdoriga munosib ravishda dag‘al oziqa miqdori I guruhda II va III guruhga nisbatan 0,44 g ga nisbatan kop, Shirali oziqa miqdori ham; guruhlarda mutanosib ravishda 0,55, va 1,39 kg ga, konsentrat oziqalar ham; 1,877 va 1,33 kg ko‘p oziqa berilgan. Tajribadagi sigirlar birinchi 90 kunlik sut sog‘imida o‘rtacha kunlik sog‘im birinchi guruh sigirlarida 16 kg ni, II -tajriba guruhidagi sigirlarning sut miqdori 20 kg ni, III-tajriba guruhidagi qizil-ola sigirlarining sut miqdori 22 kg ni tashkil qilgan. Ularning xulosalariga ko’ra birinchi tug‘umdagi podani to‘ldirishga mo‘ljallangan yosh qoramollarni o‘stirish, rivojlantirishni zootexnikaviy me’yorlar asosida tashkil etish iydirishning dastlabki elementi hisoblanadi. Iydirish davrida sigirlarga avans tarzda ozuqa berildi ya’ni me’yordagidan ortiqroq ravishda oziqlantirildi. Birinchi marta tuqqan sigirlarga 2-3 oziqa birligida avans ozuqa berilgan. Bu tadbir kelajakda sigirlarning sut mahsuldorligini oshishiga sabab bo‘ladi deb xisoblashadi. Avans oziqa berishni davom ettirish, sigirni sut mahsuldorligi bilan javob berish davriga qarab belgilangan. Birinchi tug‘im sigirlaridan laktatsiya davrida to‘liq imkoniyatlaridan foydalanish uchun iydirish davrida avans berilganda sigirlardan olingan sut miqdorini umumiy podaning sut mahsuldorligiga nisbatan 5-6 kg ko‘p olinishiga imkoniyat yaratadi deb yozishgan. [4]

Olimlarning ma’lumotlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, III tajriba guruhidagi go‘sht tipiga mansub sigirlarning yag‘rin balandligi o‘rtacha 138,5 sm ni tashkil etib o‘z tengqurlari, I va II tajriba guruhlaridagi sut va sut-go‘sht tipiga mansub sigirlardan tegishlicha: 4,1-1,6 sm, dumg‘aza balandligi 3,9-1,7 sm, ko‘krak kengligi 1,3-2,3 sm, ko‘krak aylanasi 4,1-8,4 sm, ko‘krak chuqurligi 1,3-3,9 sm, gavdaning qiya uzunligi 0,9-2,8 sm, yonbosh cho‘qqilar kengligi 0,9-2,5 sm va pocha aylanasi 1,4-2,1 sm ga yuqoriroq ko‘rsatkichlarni qayd etilgan. I tajriba guruhidagi sigirlarda uzunoyoqlilik indeksi II va III tajriba guruhlaridagi sigirlarga nisbatan past ko‘rsatkichga ega, bu esa II va III tajriba guruhlaridagi sigirlar tanasining yirikligini ko‘rsatgan. I tajriba guruhidagi sigirlar cho‘ziluvchan tanaga ega va ularning ko‘krak qafasi II va III tajriba guruhlaridagi sigirlarga qaraganda biroz yaxshiroq

rivojlanganligini cho‘zinchoqlik va ko‘krak indekslardan ham shungay takrorlangan. Tajriba guruhlaridagi sigirlarning uzunoyoqlilik indeksi 45,3-46,5% oralig‘ida bo‘lgan. Cho‘ziqlilik, ko‘krak, tos-ko‘krak, zichlik va suyakdorlik indekslari shunga mutanosib ravishda: 117,0-118,5; 71,3-72,0; 98,7-99,1; 130,7-133,6 va 15,8-16,7% oralig‘ida bo‘lgan. Ularning xulosa qilishicha olingan tana o‘lchamlari va hisoblangan tana tuzilish indekslaridan III tajriba guruhidagi sigirlarining tanasi yirik rivojlangan, tana o‘lchamlari sut va sut-go‘sht tipiga mansub I va II tajriba guruhlaridagi sigirlarnikidan yuqori ko‘rsatkichlar bilan tavsiflangan. I tajriba guruhidagi sut tipidagi sigirlar cho‘ziluvchan va yaxshi rivojlangan ko‘krak qafasiga ega bo‘lgan deb yozishgan. [5]

Mualluflar ma’lumotlaridan ko‘rishimiz mumkinki oqsilli - vitaminli ozuqalar ratsiondagi miqdori sigirlar suti tarkibidagi oqsillarni tashkil qiluvchi aminokislotalar sonining ortishiga sabab bo‘lgan, bunda Arginin aminokislotasi xashaki lavlagini bir kunda bir boshga 12 kg iste’mol qilgan 1-tajriba guruhi sigirlari sutining takibida 22,7814 mg/dm3 ni tashkil qilgan bo‘lsa bu ko‘rsatkich xashaki lavlagini bir kunda bir boshga 6 kg iste’mol qilgan nazorat guruhi hamda 10 kg qabul qilgan ikkinchi tajriba guruhi sigirlarining suti tarkibidagi arginine aminokislotasi miqdoridan mos ravishda 17,98% va 10,21% ga yuqori bo’lgan. Olimlarning xulosalariga ko’ra yangi texnologiyalar asosida spirulina oqsilli - vitaminli ozuqalar chorvachilikda qo‘llash asosini: - boqiladigan qoramolning vaznini o‘rtacha 30-40 % ga, sut sog‘ib olishni esa 25% gacha oshirish, organizmda immunitetni mustahkamlash hisobiga yosh hayvonlar o‘limini 4-5 martaga kamaytirish, xo‘jalikdagi hayvonlardan foydalanish muddatini uzaytirish - sigirlardan buzoq, olishni ko‘paytirish, samarasiz qochirishlarni bartaraf etish hamda veterinariya preparatlarini qo‘llashni iqtisod qilish, veterinariya xizmatini 30 % ga qisqarishga erishiladi, ozuqalarni to‘liq hazm bo‘lish jarayonini oshishi hisobiga, ular sarfl anishini 22 % gacha iqtisod qilishga erishilgan. [6]

Olimlar tadqiqotlari natijasida olingan ma’lumotlar tajribadagi har ikkala guruhdagi sigirlar laktatsiya davri bo‘yicha me’yor ko‘rsatkichni qayd etgan. Sigirlarni me’yor bo‘yicha oziqlantirish, saqlash sharoiti bunga ijobiy ta’sir etgan deb xulosa qilish mumkin den fikir yuritishadi. Kuz faslida tuqqan sigirlar yoz faslida buzoqlagan sigirlarga nisbatan yuqori sut mahsuldorlikni namoyon etgan. Buni yoz faslida kunning haroratini sigirlarning sut mahsuldorligiga salbiy ta’sir etgan deb izohlash mumkin. Laktatsiyaning turg‘unlik koeffi tsienti I-guruhdagi sigirlarda 78,4 % ni tashkil etib, II-guruhdagi sigirlarda 81,0 % ni nashkil etib, birinchi guruhdagi tengqurlaridan 2,6 % ga yuqori bo‘lgan. Shunday bo‘lsada, har ikkala guruhdagi sigirlarda laktatsiyaning turg‘unlik koeffitsenti me’yor darajasida bo‘lgan. Sigirlarning tug’ish mavsumini kuz va qish fasliga rejalashtirish nafaqat sigirlarning sut mahsuldorligiga balkim, buzoqlarning sog’lomligiga ham ijobiya ta’sir etagan.[7]

Xulosa: Umuman olganda bugungi kunga chorvo mollarini bosh sonini va mahsuldorligini oshirish maqsadiga olib lorilayotgan ishlar juda ko’p ammo yetarli emas. Bajarilish kerak bo’lgan ishlar bisyor. Chorvachilikni tizimli rivijlantirish va axolini sfatli hamda arzon oziq-ovqat mahsulotlari bilan taminlash masalasi hali xanus o’z yechimini topmagan masalalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 12.05.2026 yilda PQ-179-son “Chorvachilik tarmog‘i va yaylov xo‘jaligini zamonaviy boshqaruv tizimi va yangicha yondashuvlar asosida rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarori https://lex.uz/
2. S.O.Kazakova Aftorefarat 2023 yil
3. M.T.Axtamova, O‘.M.Juraev, “Turli seleksiyaga mansub ikkinchi laktatsiyadagi sigirlarning sut mahsuldorligi” Veterinariya meditsinasi jurnali maxsus soni 1, 2026 yil 25-26 mart. b.82-84
4. S.M.Buriqulov, Y.T.Omonov va M.K.Narbayeva “Qoramollarning sut mahsuldorligini oshirish omillari” Veterinariya meditsinasi jurnali maxsus soni 1, 2026 yil 25-26 mart. b.85-88

5. N.T.Safarova “Tajribadagi sigirlarning eksterer ko‘rsatkichlari” Veterinariya meditsinasi jurnali maxsus soni 1, 2026 yil 25-26 mart. b.115-117
6. M.B.Shodieva, X.SH.Tursunov “Golshten zotli sigirlarning sut mahsuldorligini oshirishda oqsilli-vitaminli ozuqalar bilan oziqlanishning ahamiyati va o’qitish metodikasi” Veterinariya meditsinasi jurnali maxsus soni 1, 2026 yil 25-26 mart. b.128-134
7. Sh.K.Amirov, I.N.Siddiqov va J.T.Ilyasov “Monbelyard zotli sigirlarning sut mahsuldorligi” Veterinariya meditsinasi jurnali maxsus soni 1, 2026 yil 25-26 mart. b.206-210